

esetek egyediek, az említett korlátozások az USA állampolgárait és a külföldi használókat egyaránt sújtják. Az USA törvényhozásában vita folyik egyes ellenőrzési intézkedések bevezethetőségéről:

- ▶ adatbázis-használók terminálnál végzett munkájának ellenőrzésére szolgáló programok,
- ▶ az adatbázisok különleges részeinek (szegmenseinek) elzárása (titkosítása) külön jelszavak kiadásával,
- ▶ az adatbázisok osztályba sorolása információtartalmuk függvényében,
- ▶ az információhozáférés korlátozása az exportszabályozási törvényben külföldiek számára.

A jövőt tekintve attól kell tartani, hogy erősödni fog az információk titkossá tételének gyakorlata, ki fogják terjeszteni az exportellenőrzési törvény ható-sugarát a műszaki-tudományos információra mint árura, mindezek eredményeként a külföldiek (Nyugat-Európa) számára nehezebbé válik az információkhoz való hozzáférés. Az NTIS-nél például már ma is előfor-dul, hogy bizonyos – stratégiai fontosságú – in-formációkat be sem táplálnak az adatbázisokba.

A következő információpolitikai intézkedésekre van szükség:

- ▶ Biztosítani kell az információáramlás maximális szabadságát (az USA és az EGK-tagállamok kö-zött).
- ▶ Szabályozni kell az EGK-ból a KGST felé irányuló információáramlást. Közös alapelveket kell kialakítani az USA-val. Ha ez nem sikerülne, a szabad információ-hozzáférés vonatkozásában Nyugat-Európa is elszigetelődhetne az USA-tól.
- ▶ A "szabad világon belül" egységes, szabad in-formációs és technológiai piacnak kell létrejönnie. E piac a NATO-tagállamokat és a csendes-óceáni térséget – elsősorban Japánt – foglalná magá-ban.

2. táblázat

Az USA gazdasági veszteségei az exportellenőrzési törvény miatt 1985-ben

Veszteségforrás	Milliárd dollár
Meghiúsult nyugat– nyugati üzletkötések	5,9
Meghiúsult kelet– nyugati üzletkötések	1,4
Vállalati igazgatási (többlet) költségek	0,5
Meghiúsult K+ F projektek	0,5
Licencengedélyek elhúzódo megadása	0,5
Külföld leányvállalatok veszteségei	0,5
Összesen	9,3

Az EGK-tanulmány kritikája

A Közös Piac 1986-os tanulmányában túl merev a nyugati "szabad világ" és a "keleti blokk" szembeál-lítása, az Egyesült Államok gazdasága exportorien-tált. A 2. táblázat adatai szerint az USA évi 9 milliárd dollár veszteséget kénytelen elkönyvelni az USA biz-tonsági érdekeire hivatkozó exportellenőrzés és korlátozás következtében. A korlátozások 200 ezer munkahely elvesztését jelentik és a társadalmi össz-termék 17 milliárd dolláros csökkenését okozzák. Az információáramlás korlátozásának másodlagos és nemkívánatos következményeként csökkenhet a mérnökök tudásszintje az Egyesült Államokban.

/BECKER, J.: Zugangssperren bei US-amerikanischen Datenbanken. = Nachrichten für Dokumentation, 39. köt. 1. sz. 1988. p. 21– 28./

(Nagy Gábor)

Könyvtári integrált automatizálási rendszerek Ausztriában (BIBOS)

A BIBOS a **B**ibliotheks **O**rganisations **S**ystem (könyvtári szervezési rendszer) elnevezés rövidítése. A rendszert Ausztriában fejlesztette ki az IBM, az EDV-Ges.m.b.H. és a bécsi Munkáskamara Társadalomtudományi Tanulmányi Könyvtára (Sozialwissen-schaftliche Studienbibliothek der Arbeiterkammer Wien) 1983-ban. Az MTT Könyvtára az integrált ren-dszert a következő munkafolyamatokra használja:

- ▶ könyvrendelés és a rendeléssel kapcsolatos nyilvántartások (reklamálás, sztorinózás stb.),
- ▶ számlázás,
- ▶ leltározás,
- ▶ katalogizálás és katalóguskartonok előállítás (előrendezve, kinyomtatva, megfejelve),
- ▶ katalógusok felépítése és vezetése,
- ▶ kölcsönzés,
- ▶ revízió,

- ▶ tárgyi feltárás,
- ▶ üzenetváltás, dialógus a könyvtárak között,
- ▶ más könyvtárak bibliográfiai adatainak átvétele a Deutsche Bibliothek (Frankfurt) 1976 óta beszer-zett anyagából.

A stájer Pedagógiai Akadémia Könyvtára (Studien-bibliothek der Pädagogischen Akademie der Steier-mark) 1985-ben tért rá a BIBOS rendszerre. Másfél év alatt 6 munkatárs 13 000 könyv, 20 000 folyóirat-cikk és 900 dia pozitív leírását készítette el. A pedagó-giai akadémiák könyvtárai a BIBOS rendszert nem-csak a könyvek feldolgozására használják, hanem a nem hagyományos dokumentumokéra is; erre a cég 2 hét alatt tette alkalmassá a programot, az újabb igényeknek megfelelően. A Könyvtári Szövetségbe (Bibliotheksverbund) tartozó könyvtárak új beszerzé-sei mintegy 70 százalékban megegyeznek, így az

egyszeri feldolgozás– többszörös felhasználás elve itt nagyon gazdaságos megoldáshoz vezetett. A rendszer előnye az online kapcsolat és a maszkok alkalmazása a képernyőn.

1985 telén a Grazi Egyetemi Könyvtárban (Universitätsbibliothek Graz = UBRG) megkezdődtek a tárgyalások a BIBOS-t előállító cég munkatársaival a rendszer adaptálásáról. Az igényeknek megfelelő programmódosítás után a program tesztelése következett. 1986-ban már 13 osztrák könyvtár (főként a pedagógiai akadémiák könyvtárai) volt tagja a szövetségnek, s újabb két bécsi könyvtár, valamint valamennyi bécsi múzeumi könyvtár szándékozott belépni a szövetségbe, amelyben a könyvtárak egymástól online leihívhatják állományuk adatait, átvehetik egymás címleírásait.

Bécsben 1986-ban az EDV-Ges.m.b.H. számítóközpontjához 38 terminál és 11 nyomtató csatlakozott, s 13 könyvtárban 52 munkatárs dolgozott a rendszerrel, hetenként összesen 100 000 tranzakciót hajtottak végre a BIBOS-szal. A BIBOS ekkor 140 000 címleírást, 170 000 állományi adatot (13 könyvtár állományának lelőhelyét) és 350 000 tételt (a Deutsche Bibliothek állományából a nemzeti bibliográfia utolsó 2,5 évének anyaga) tartalmazott.

A Grazi Egyetemi Könyvtár megítélése szerint az egyetemi könyvtáraknak is érdemes a szövetségbe való belépés gondolatával foglalkozni, mert kiderült, hogy a rendszer nagykönyvtárak számára is alkalmas. Bár az osztrák egyetemi könyvtárak (GRIBS néven) egységes kölcsönzési rendszert dolgoztak ki, s ezt nem lenne érdemes átvenni a BIBOS-ba, a többi funkció azonban nagyon is megfelelne számukra.

A tesztelési eljárás előtt a könyvtár mintegy 20 munkatársa 3 csoportban másfél napos alapképzésben, majd az egyes munkafázisokat ellátó csoportok speciális tanfolyami képzésében, betanításban, gyakorlatban részesültek. Az EDV-Ges.m.b.H. szakértői tartották az előadásokat, s ez tette lehetővé, hogy a könyvtár munkatársai hamar elsajátítsák a szükséges ismereteket; ennek során a porosz instrukciókról a RAK-ra (Regeln für die alphabetische Katalogisierung – címleírási szabályzat) áttérés traumája is feloldódott.

A betanulási szakaszban terjedelmes dokumentumokkal kellett megismerkedni:

A rendszer áttekintése	96 oldal
Kézikönyv a munkafázishoz online üzemmódban	170 oldal
Kézikönyv a katalogizálók részére	179 oldal
Kézikönyv a kooperatív (szövetségi) katalógushoz (Verbundkatalog)	80 oldal
Kézikönyv az a-v médiák rögzítéséhez	125 oldal
Kézikönyv a kölcsönzéshez	50 oldal
Az 1986 májusától fél év alatt elkészült 2161 komplett címleírásból.	

746-ot (35%) a szövetségbe tömörült könyvtárak feldolgozott állományából tudtak leihívni és felhasználni,

518-at (24%) a Deutsche Bibliothek címleírásaiból hívtak le,

897-et (41%) saját maguk készítettek el.

A BIBOS rendszer tesztelt felhasználási területei a következők voltak:

üzenetek online közvetítése képernyőn

beszerzés

- ▶ előszerzeményezés
- ▶ megrendelés (címzett a szállító: kiadó, könyvesbolt)
- ▶ reklamálás (nem érkezett meg a könyv)
- ▶ sztorinórázás
- ▶ reklamálás (hibás példány érkezett)
- ▶ reklamálás (más könyvet küldtek)

katalogizálás (különböző színű maszkokkal a képernyőn)

- ▶ Deutsche Bibliothek tételeinek felhasználása
- ▶ más könyvtárak tételeinek felhasználása
- ▶ saját katalogizálás
- ▶ hibás felvétel

katalóguskartonok nyomtatása

- ▶ betűrendes katalógus
- ▶ tárgyszó-katalógus

számlázás

- ▶ a beszerzésre fordítható költségvetés felosztása megadott szempontok szerint (tudományág stb.)
- ▶ könyvelési utasítások
- ▶ összesítés
- ▶ fizetési meghagyás, utalványozás
- ▶ online módon a következő kimutatások:
 - áttekintés a költségvetés felhasználásáról
 - = a központi könyvtárban
 - = az intézeti könyvtárakban
 - statisztika a rendelés, elintézés, költségvetési rovat, összeg, fennmaradó összeg szerint
 - ugyanez a statisztika, de nem a rovat, hanem a szállító szerint
 - statisztika a könyvek száma szerint
 - = a központi könyvtárban
 - = az intézeti könyvtárakban
 - = az egész hálózatban
 - = szakcsoportok szerint

a GRIBS rendszer tételeinek átvétele a BIBOS-ba

listázás

- ▶ kiadók
- ▶ ISBN, ISSN
- ▶ szállítók név szerint, kód szerint
- ▶ belső címleírások listája
- ▶ a teljes próbaüzem listája (421 oldal),
- ▶ a regiszter (337 oldal)

a féléves próbaüzem összes tétele

- ▶ betűrendes lista és regiszter kinyomtatva
- ▶ mikrofilmlapon
- ▶ mágnesszalagon

más könyvtárak listái

- ▶ gyarapodási jegyzékek
- ▶ leltári nyilvántartások stb.

kölcsönzés

- ▶ a képernyőn a maszk 9 olvasói kategória és 11-féle kölcsönzési kategória (kötetszám és kölcsönzési idő függvényében) között ad választási lehetőséget (hány könyvet mennyi időre kölcsönözhet, milyen intervallumban milyen sűrűn kap felszólítást, mennyi a késedelmi díj, előjegyzés esetén kinek van előjoga stb.)
- ▶ előjegyzések (kinyomtatással)
- ▶ kéréslapok (kinyomtatva)
- ▶ felszólítások (elsőtől a negyedikig, udvarias szövegű levelek formájában)
- ▶ késedelmi díj megállapítása (kinyomtatva)
- ▶ késedelmi díj befizetésének elismervénye
- ▶ olvasói vonalkód (10 karakteres)
- ▶ vonalkód raktári szám szerint (alfanumerikus kód, speciális jelekkel – kötetjelzés, többpéldány – kiegészítve).

A tesztidőszak alatt 5 db ITT színes képernyős terminál, 1 db ITT színes nyomtató és egy vezérlőegység működött a könyvtárban. A terminálok billentyűzete azonban még változtatandó, ugyanis követelmény, hogy a kis- és nagybetűket ugyanaz a billentyű jelentse. A rendszer 190 írásjelet tartalmaz, de egyelőre csak 146-ot használnak, ami megközelíti a Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress, USA) által használt 153 írásjelből álló jelkészletet. (Természetesen e jeleken kívül még számítógépjelek is vannak.)

Bécsből az EDV-Ges.m.b.H. megrendelésére a posta építette ki a vonalat az egyetemre, az egyetemen belüli kábelkiépítés az egyetem költségvetését terhelte. A képernyőn a válaszok 1–3 s, max. 10 s alatt érkeztek.

A Grazi Egyetemi Könyvtár a rendszer bemutatását és tesztelését eredményesnek ítélte; a további tárgyalások folyamatban vannak.

/REINITZER, S.: BIBOS und andere EDV-Bibliothekssysteme im Test und Probetrieb an der UB-Graz, 1987. 212 p. (Universitätsbibliothek Graz. Schriftenreihe EDV-Projekt. 10.)

HASIBAR, H.: BIBOS EDV-unterstütztes Bibliotheksorganisationssystem. = Mitteilungen der Vereinigung Österreichischer Bibliothekare, 36. köt. 2. sz. 1983. p. 61–68./

(Lécesné Mesterházi-Nagy Márta)

CD-ROM – az online keresés oktatásának hatékony eszköze

Gyorsan növekszik a CD-ROM-on – az optikai kompaktlemezes, csak kiolvasásra szánt tárolóközegen – elérhető adatbázisok száma. A szakirodalomban egyre több cikk jelenik meg a CD-ROM eszközök összehasonlításáról, felhasználási lehetőségeiről és a használók észrevételeiről. Összevetik az online és a CD-ROM-on végzett keresések menetét, a keresőprogramokat és minősítik azokat. A végfelhasználók, akik lelkesen fogadták a CD-ROM kínálta új lehetőségeket, kevésbé törődnek a keresési stratégia részletkérdéseivel. Az új technika szükségessé teszi, hogy mind az információs szakemberek, mind pedig az információt felhasználók széles körben megismerkedjenek a CD-ROM-berendezésekkel, az interaktív keresés folyamatával. Némely korábbi előrejelzéssel ellentétben a CD-ROM megjelenése nem szorítja háttérbe az online elérhető adatbázisok használatát. Ellenkezőleg: a számítógéppel kezelhető adatbázisok értékének, hasznosságának tudatosulása tovább növeli az online információs szolgáltatásokkal szemben támasztott keresletet és igényeket.

Az online szakirodalmi információkeresés oktatása iránti igények is növekedni fognak a közeljövőben mind az információközvetítők, mind a felhasználók részéről, függetlenül attól, hogy a távoli adatbázisok

igénybevételének költségei magasak. A könyvtár- és informatikaszakos egyetemi hallgatók online oktatása során szerzett tapasztalatok összegezésének megkísérlésével arra keresünk választ, hogy milyen lehetőséget kínál a CD-ROM az online keresés oktatásához és a használat gyakorlásához.

Tények és adatok

1988 végén az Egyesült Királyságban ezernél is több CD-ROM adatbázis közül válogathattak a vevők.

Az adatbázis-szolgáltató központok árnyékában kisvállalkozások tucatjai alakultak meg, amelyek a CD-ROM adatbázisok mesterlemezeit gyártják, terjesztik a CD-ROM termékeket, fejlesztik a keresőprogramokat; angol szakkifejezéssel élve: "rendszer-integrátorként" tevékenykednek. A SilverPlatter, a Microinfo és a Cambridge Scientific Abstracts voltak a legelső ilyen vállalatok. Egyes adatbázis-előállítók maguk is adnak ki CD-ROM lemezeket (pl. a Bowker), néhány online szolgáltatóközpont pedig bizonyos kiválasztott adatbázisok CD-ROM-változatát jelenteti meg (pl. a Dialog, a BRS vagy az OCLC). Ez utóbbiak CD-ROM termékei "gateway" (kapuszolgálati) programokat tartalmaznak, amelyek a használót segítik az